

բան անդ գրեթէ կես կրամի չափ կ'առուն, բայց ժամանակաւ քանակութիւնն այնափ կը շատը նեն, որ մէկ նստով՝ չըս գնդակ կրնան կլել, որոնց ամէն մէկը ձիթապոլչեն աւելի մեծ է:

Գաւաթ մը ջուր այս նորանշան մաշը կը փակէ եւ հասարակորէն ժամ մը վերջը՝ երջնակցուցիչ թմրութեան արդիւնքը կը սկսի:

Հ. Դ. Ա. Յ.

14

ԲԱՆԱՍՏԵԿԱԿԱՆ

ՀՐԴԱՀ

Մութ էր գիշեր, լուսին՝ կամար
Ժիր շողոված անհամար,
Հազի ունէր արօտ լոյս՝ կար,
Մեղմել գնդիս թանձը խաւար:

Օրուողուսան անդ փայլակ
Ճնդէր անտառ ու սե թաւուտոց ...
Ննձնիկ մեծ է՛իշել կայլակ
Ցարեւերէն զէտ արևմտոց:

Տայթ ... ինկառ շանի ճարստին տան
Մնձանցն ուր կամ սեղմա ...
Արեամի երկնին կարմըրցաւ,
Խոնդն փոխուէ ի սուց ու ցաւ:

Թուրին աւուր թնդամօթի ...
Գոչէ մնչէ գիշերապահ.
Վարդն, որմն, ի խնկալթի:
Պատէ զանէն սարան ու ան:

Ամենութեա տիգէ նոր միթ,
Խոտին լալնար, ոդը ու նառաւ ...
Մինչքն կաքծս, կալին անզութ
Զան մը զուշ.՝ յանաշ, խոնան:

Միշտ զէտ յան վազն բոցեր
Հաթին անյազ, կ'ընն աւաս
Հապտին տուն. բայս են խոցեր
Դիադատին սիրու անզթարաք:

Հանգչէ նրդն ժամէ մ' յազէ,
Իր թէ յոշնան իր աւարէն:
Ծ'կ են պալատ, նարսան. տարէ
Ապանու ու ունիս պարէն:

Դուն սիրութեամիք ժամ՝
Ցիկանայիր յալատ սեղան
Մերժերին, սէզ, այրալն նառաւ,
Տնն քո տժեր, անք պարէն:

Բանկալթի, Սեպտ. 1895:

ԺԻՒԱՆՆ.

ՈՒՂԵԳՐԱԿԱՆ

ԵԵԻ ԾՈՎՈՒ ԲՈՒՍՈՒԿՈՆ ԵԶԵՐՔ
(Հորուսակական քառական գրել)

Խ.

Օղկասի լոգարաններէւ:

Ի՞սց ի իւր առեւտրովան առաջնակարգ դիրքէն, մորու թէնէն ու գեղեցիկութէնէն, Օդեսա նշանաւոր է նաև իր լոգարաններովք, ըորոնք պայտեղ ծանօթ են կման առաւամբ (ԱՄԱՆ-ԾԱՎՈՐ), եւ հաշակուած են ոչ միայն բովանդակ իւստասաննի, այլ եւ Եւրոպայի մէջ: Ամեն տարի Ռուսիոյ բոլոր ծայրերէն հիւանդներ իրենց ցաւերու բուռութեալ փնտակուր համար իր վաղեն կու գան հոս մեծ բազմութեալ, եւ ցանցաւ չեն կատար բաել առայնալու գեղաքեր:

Լիմանները քաղաքէն գուրա են եւ Յ հատ են Անդրէվսի կամ Կուտունչյիլ, Հ-Ալբէյ-պէ եւ Սուսուր: Առաջին երկու խորը ընդունութեալ բարաք ներաւ են առան, նեղ եւ մանածածապատ կերպով: Երկութիւնի մէջ գանուած ցամաքը, բըցի ձեռով կը բարձրանայ եւ ծովուն մէջ կիրալվ հրութան մը կը ձեւացրնէ, բայց երկութիւնը շատ բարձր չէ, չափ համար Հ-5 սատէն: Առաջները բարձր ծավալիցը կամբիւած է խոշոր աւագէ, ուշակինի (mouie, դեմ) յիշուած կոտրներէ եւ կաւէ:

Այս վայսաւել ոչ խոր են բիզոսէն, ոչ լիճ, որովհետ պարզապատ ծովան մէկ մասը կ կազմէն, բայց ծովին փոքր հողալշերով բաժնեած: Ծովան այլքնների բնշանն է երեւայ, յառաջ խաղաղը շարունակ պայտէրքն մէջ, հետչեաէ աւելի եւ աւազի թափնացէր են անոր ստորին մասերը: Անդքները ծովային աւազը բերեր լեցուցէր են ճարերու երկու կողմն, եւ այս կերպու որոշ խաւեր են կամեր, որոնք, հիմյ այլ միշտ աւելնալու վիայ են: Այսպիսի երկու խաւեր մեծանալվ երկու կողմանէն բարու մասնեցն են եւ թաւր գտանալով, ցամաքի մէջ մասնած ջիւռն առէլու կորեկ եւ: Թաւրանն եւրու մեացած ջուրը այս տեղ՝ ուր գետինը բարձր է եղեր եւ ջուրը ցած, հետչեաէ շոգինանալվ պանկու եւ վերապատ անհնատութէ: Իսկ ուր որ հողը ցած էր եւ ջուրը խոր այնան ծովային ջուրը կը մնանացէր եւ եւ ձեւացուցէր է այդմեռն լիմաններու: Աւոսի այս պատճառաւ վիճն ասուածը թէեւ լիճ կը ձեւացուցէր բայց չշատ ավագն ծավախորը մէխան, աւազովն եւ կառանի թաւմբով ծովին բաժնեած:

Անդքների վիճանին մէջ այս ցամաք անհոգեալոր կամ թաւմբը 1/4, քիլոմետրա տարածւածութիւնը մէխան, իսկ Հանդիբէյ մէջ 4 քիլոմետրը կ'անցնի: Բայց ծովային ջուռն այս երկու լիմաններուն մէջ մեւնոյն համամետնքը տունի: Անդքների վիճանի մասն աւելի է քան միներունը Այժ լիմանը՝ իր ջրի յատութեամբը կը հաւասարեցնեն Եւրոպայի ծանօթ առաջարար ջերեսն, ինչպէս Բայքը Բայքը մէջ միւն կամ էպականին, էլմայի, Գալլիի, Կարթագենի հետ եւ առախճանը բնակնարար պէտք է որ ասցարձակապէտն բժիշկաց խորհրդով կատարուի: Բայց աւելլոր շնէնք համարիր յիշել այստեղ այն հրանեալութիւն-

ներն, որմեջ գէմ զլսաւորաբար կը քործածուին պայ լոգաբանները, եւ են՝ խոյլք (scrofules), յօշացած (rheumatisme), հնացած գաղղիական ախտ եւ այլն:

Այս լիմաններն ամսա ժամանակ այցելուներով կը լեցուին, մանաւանդ կուեանիցի (Անդրիեվիկի) կոչուածը, ուր երբեմ մինչեւ Յ հազար մնանիկ կը հաւաքութիւնն էր կամքակալն կէ ժամանակ մէջ կը բերէ ախտաւորներն Օդէսայէն այսուել: Անդրանիկները շարուած են ըմբ բուրութիւր՝ բռասականութեամբ Հովհանների առաջաւորած, եւ գլխաւարուր Հրէից կը վերաբերին: Գներն այսուել թէ սենեանիներուն եւ թէ պէս պիտօյից՝ սստիկ թանգ են, այս պասածաւած ալ ամենան մատչելի չեն: — Խորը կար լիճն՝ ննչգևս յըշցիքը, նեղ եւ երկար շերով կը ննանի եւ խորութիւնն ալ մեծ չէ, 0, 30 մինչեւ 3,00 մետ: Բնակութիւնները հասաստած են գլխաւարուրա ձիք կոզմի, որ աւելի մտ է քաղաքի: Սակ ալ կոսի կաստուեալ ազգութիւնը է; ուստի տաքէկան 1—1½ միջին պուդ ծովային ալ կը հնասիք: Քաղաքը պատեղ գեղեցիկ հիւանդանոց մի օնչի կառացած, որու սենեանիներն մէջ բարի ննչերը հասաստած են, եւ ուր բերուած են թէ ջուրը թէ ճովային ցելիք կամ կար առողերերուած մեծամեծ խորովանիւրով: Հիւանդանոցին շարջը զարգարուած է պարտէզով եւ Հովհաննու ուղացիքով: Լուսալ համար պիտակի վարըն է Շ. Կարս 15 կուոր Շ. Գարս 10 կուպէկ եւ աղքաններու համար 2 կուպէկ: Աւանձնի բաժիններ կան արած եւ կանաց համար: Բաժնուած են իրարմէ նոյնպէս ջրի եւ ցելիք լոգաբանները:

Համբէրէյի լիմանը թէեւ շանէր նոյն դիրութիւնները բայց նոյնպէս շան յամանուիք. այսուեկ շամ սիրուն է զարդարույց այգին՝ նոյն բուօականութեամբ եւ հնայ ծառաերով:

Ամէնէն փոքր լիմանն է՝ վայց՝ կիրէնիցայլուի ։ Եւ ծովէն շատ նեղ բարուով մը մասի բաժնուած է եւ այս պասածաւած ու ջիբն որպիսութեամբն ալ միանէրէն կը զանապահի. Ծուր աւելի հանգարտ է, շաւ կը տաքնայ եւ աղիստիւն ալ պակաս է:

Այս լիմաններուն մէջ յատկապէս հիւանդներն են որ բաղիկ կ'աննին: Բայց Օդէսայի նաւահանդիսուր հրապուրէ է նաւեւ սովորական ծովային ասովնիկ առանցներուն համար Ծովէցերաց վրայ, թէ քաղաքին մէջ եւ թէ յատկապէս քաղաքն գուրում մէջ, փար եւ միջին կուսաւծ ֆալուններուն մէջ յատուկ լոգաբաններ կան. որոնք թէ դիրուգ եւ թէ երթեւեկութեան համար մեծ դիրութիւններ կ'ընծայեն: —

ԱՅ.

Դիէս ի վիճենա:

Օրը կիսափի էր երեքթուող Օդէսան: Բարեկամ մի միջնորդութեան չնորդի այն ատանակամ օրը յանցեցայ ՎԻԱ անել տալ իմ անցադիր Աւատրիսական հիւապատասարներն, եւ դիմցի երթամթուուց կոյարանը: Կարքն արագ ասէւլուվ. Պատէլամիւյալ:

Փողոցէն, որ քաղաքին ամենասիրուն փողոցներէն մէկն է, բերու գիւղարան, որ նոյնպէս գեղեցիկ եւ շատ ընդարձակ շինութիւնն է: Գրանիստ քարն պատեղ ալ կ'իշնէ. մեծ դրան սանգուղըն ամբողջ գրանիստ շինուած է: Գումիթը նույնիկ յատակ ունի եւ ուշեւորաց որս հնէրը շատ սիրուն զարդարուած են: Մի պահանութիւն միայն ունի, այն է որ իրենց ընդարձակութեան համեմատ բարձ չեն: Օդէսայէն օրը է կառափում մը (train) կ'ելլէ, որոնց ամենէն արագն է մազպինթացը: Ուներ շուրջ կամաց երթալու, ուստի ընդարձակ ծնվանդիտացը: Երեկոցին ժամը 9, 40 ին կարցացիցն սուլցին շինը մեր հրամէշն Օդէսային ուռաւ, եւ կարանութը շարժեցաւ յառաջ՝ վագոններու երկար գուղըն մը բենանուածուած, որոնց մէջ բացմանթիւնն էն: Ենաւուածի դիմուածի միջին գուղըն մը բենանուածուած, ուստի յարց բացմանթիւնն էն: Հունիսի 7 հոդի էինք միայն, եւ ամենուն զատ զատ ազգութիւնն կը ներկայացնէնէնք Հայ, Յոյն, Գաղղիացի, Ուսու, Լէն, էն: Կարս ժամանակնեւն մեր հուսկացնիւթիւնն ընդ համուր եղաւ, եւ գաղցացին յաղղէցայ իր վառվառուն խորցերով ամենուն ուշագրանքն իր կողմէ դարձնել:

Հետեւնեւ հեռացած մըզմէ: Ոդէսա, իր նաւահանգիստը, ծովու շըմակցիչն, որոնց փիսարքին շուշէնական քառական քառական պատեղներ ու գաշունք, որոնց մէջն բաւուն ուժուու յառաջ վաղելնեւ եւ քանի մը երկրորդական կայարաններ հանգիւթէնէնքը, հանդ առներ ին-լու-շու-ոյ-կարանը: Այսուած մեր շագեներներին կ'ենան անդամանհատէրին: Այս կայարանն ինչ ամսանկան ինչպէս անունն աւոյց կողմէ կամ կ'առաջնորդական) կը ծառայէ կիւզի կ վազուին կառափուածնեւու:

Մեր ուղեկիցներուն մէկ մասը իր վագոններով միսաին մզմէ բաժնուուելէն վերջը՝ մեր ճեպթացի թողաց թուաց սուպէելայան եւ նոր ուժով ներական յատու գիւղէնիւթիւնն էնամասնական անկը նուիրէից քնոյ՝ եւ երբ հետեւելա օրն առաւսուն արթիցոյ, մենք գարենալ կը որանայինք դաշներու մէջն: Այս նուսաստանի հարստութիւնն կամուլ ընդարձակ դաշնավայրերը բոլորն ալ նանակու մը շնառու համար էին: Ես երկարութիւններու ինչ ամսիւած միանք կ'անու եւ մասնակի գուղըն շոգեկառաքերնեւուեւու:

Մեր ուղեկիցներուն մէկ մասը իր վագոններով միսաին մզմէ բաժնուուելէն վերջը՝ մեր ճեպթացի թողաց թուաց սուպէելայան եւ նոր ուժով ներական յատու գիւղէնիւթիւնն էնամասնական անկը նուիրէից քնոյ՝ եւ երբ հետեւելա օրն առաւսուն արթիւցոյ, մենք գարենալ կը որանայինք դաշներու մէջն: Այս նուսաստանի հարստութիւնն կամուլ ընդարձակ դաշնավայրերը բոլորն ալ նանակու մը շնառու համար էին: Ես երկարութիւններու ինչ ամսիւած միանք կ'անու եւ մասնակի գուղըն շոգեկառաքերնեւուեւու:

Այս փողոցն յառաջակա նուպւլուն կը կուսէր, ուստի մերից Բուրաց գիւղէնիւթիւնն էն մասնական գուղէկառաքն եւ մենք մեր իրեկներուն հետեւ առաջնորդուեցանք աւսորիական մաքսաստանը: Մաքսաստան պաշտօնատեարքն ուշագրանքն իր քննէնք իր կողմէ դարձնել:

կարգն ինձ եկաւ, եւ շուտա պղատեցայ, որովհետեւ իմ քիչիններս բարութին անմեջէն: Առարիականն պաշտօնատէրն անցադիր առաւ քննեց, իրնց հիւաստոսի վթան տեսնաւ, առանահար? Վաստական կարգը ի գլուխնա՞յ՝ հարցուց, որուն երկու յա (այս) մը պատասխանելու վերը, անցադիր զնաց ներսի ոնքնեակն, եւ այնտեղ՝ երեւ առանախութեան ենթարկուելուն վերը, կրկին գործաւաւ: — Այս կայսութանին մէջ զանազն հրեայ լումացափոխներ իրնց ծառայութիւնը կ'առաջին վերը, իրկին գործաւաւ: Այս կայսութանին վերը կ'առաջին վերը համար առաջին վերը: Վեհենապի կամ այլ տեղունքը համար առաջին վերը կ'առաջին վերը: Կամ այլ տեղունքը համար առաջին վերը կ'առաջին վերը:

Կ. ՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա Զ Գ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Հ Ա Յ Բ Ֆ Ո Ւ Խ Ո Հ Հ Ա Ր Ա Յ Ն Ե Ը Ա Յ Ն Ե Ը

Փրոք. Ալբերտ բժշկին «կանանց», զբայ գրած գիրքը մեծ յուզում յառաջ բերաւ գիտնական կանանց մէջ, եւ յանկարծ արդի ինդիրներէն մէկը գարձաւ այս ինդիրն ալ: Բժշկի կանայք գրեթեով եւ սեւրանիներով Փրոքեաւորն ընդդիմանութիւններ գրեցն եւ կը գրեն Առաջններէն մէկն եղաւ դժ. Տիշին Կերպարաւածքը (Kerschbaumer) որ ի Սացբարութ անհարաժ ժամանակ մը քարութիւն է: Այս Տիշնու առընթերակա բժիշտներն մէկն է Հայպագի օրիորդ մը՝ նյունապէս վկայեալ բժշկուհին: Օր. Մարգարիտ Դ: Մէկը թէգլութեաւ: Դէկ ի թիվիլը ճամաբայ չեւակացաւ ավագութ անցաւ: Եւ այս կանանց ինդիրն հաս ալ նուիրուած Հետաքրքրութիւնը տեսնելով, զիշաւ իւր վեհենապի արեկամ՝ տիկնանց աղթբասիքն եւ ըստ մասին նպաստել ուղեց այս ինդիրն հարապարական ճառախօսութեամբ մը:

Նշեմեր 7 Հնդգշաբթի իրիկունը ժամը 7ին Gewerbevereinի սրահները լցուած էին

400—450 հրաւիրեալներով, որոնց մէջ կը գտնուէին գրեթե ինդութիւն եւ ընտանեազ վիեննայի հայ գաղղականութիւնն, որ եկած էր առաւել փայլ մը տալ իւր ազգակից բժշկուհին վարչութեանց: Ի վիեննան բժշկաց քաղաքի մը մէջ, չայ օրիորդի մը այս ճառախօսութիւնն հրաւիրած էր ողովասրահը, զփրոֆ: Շառուած՝ առևոնի կնախօսը, զփրոֆ: Պամպէց, ընդհանուր հիւանդանուոցն տեսաւչը՝ զփրոֆ: Փոն Բէօմ, աքբունի գերասան Լէվինսկին, եւ բազմաթիւ օրիորդներ ու տիկններ:

Ճառախօսը նիւթ ընտրած էր իւր եւ Հայ կնոջ գիրըն իւր դրացի մահմտական կնոջ քովով:

Օրիորդ բժշկուհին առաջնի անգամ իւր զինքն պատպիսի ընտիր բազմութեան մ'առջւ աեսնելով, շուարած մնացած էր, բայց քաջութեալի սկսաւ բեմին վրայէն իւր ընտիր գերմաններն իսաւութիւնն, որուն մարձը ու կանոնաւոր իմաստներն եղան նշան նաեւ: Օրիորդին առաջ մարձը կրթութեան: Գիացաւ ճառախօսն երբեմ երբեմ սրամիտ դիտողութիւններ ուղղել կանանց բարձրագույն ուսմանց ձգտման դէմ մաքառողներու, եւ նյոյն իսկ աբբունի նորհրդական Փրոփ:

Փուսահպատակօրիորդն հրաւիրեց ունկընդիրը՝ մտօք փոխարութիւն պարսիկ սահմանակից Նշանդիր նշանը նշանըն, նշանամամբ ուսուական պետութեան ցցց տուած «մարդասիրական» կարգադրութիւնները. Նշանպէս արդի յառաջադիրնեան համար հայ կանանց յայսանած փյութն ու ջնակը դրաւատեց: «Բժշկուհին եւ փաստաբաններն շատ մեծ յարգ ունին, կը սէկը, ի Բուսասասա: Ան ոք կը համարձակի ըսել, թէ «այսեցի կին մըն էր թիշկըն: Հայ լըլուն մէջ կնոջ՝ էրիկ մարդուն նկատմամբ ունեցած սոսորութիւնն յայսնող հայ առակ մը չկայ, կը սէկը: Պնզ մատարու զրութիւնը շատ բարձր է եւ նիշնակիթութեան տարած փութով կը հաւաքրի այր մարդու: Գիտնական կինը շատ կը յարգուի Ռուսաստան, նյոյն իսկ գերմանիայի կիններէն աւելի, եւ գերմանիայի համալսարաններէն ես գարձող ուսանող երիտասարդներն հն շատ բան սորված չեն, բայց եթէ շատ գարջութ ինձել եւ կանայքն անսրգել:

Այսպիսի նշանուր տեսութենէ մը ետքը հայ գիւղացի կնոջ կեսակը պարզց օրիորդ բժշկուհին: «Գիւղացոյ մը տան մէջ ամեն բան «այր մարդուց» ձեռաց գործերը չեն: Ի այց առ եալ վենկերը, անտեսութեան վերաբերեալ